

Представлені архівні матеріали, які засвідчують українську етнокультурну доміну в східних областях України (зокрема на Харківщині), є продовженням публікації фактографічних польових етнографічних досліджень 20–30-х років ХХ ст., що була започаткована в числі 6 нашого часопису за 2015 рік.

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ СЛОБОЖАНСЬКОГО КРАЮ ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

*Записав Петро Васильович Терновий
на хуторі Норцівка Савинського району
Ізюмської округи
від Григорія Денисовича Тернового (75 р.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 75–76)*

[Городництво]. Готувати землю під городи починають в кінці березня і на початку квітня (нового сіля). Городи садять більше на садибі. Город копають лопатою, потом скородять граблями. Садять цибулю до 1 квітня, садять капустяну і бурякову росаду, і перець, і часник до 1 квітня, усяку городину садять під дощ, і щоб було тепло. Коли на молодика садити городину, то старі люди казали, що черви поїдять городину. У нас росте картопля проста і Американка, і скороспіла, огирки бувають прості і волоскі. Картоплю садять 10 квітня, цибулю — 28 березня, капусту садять 1 червня, горох — 10 квітня, огирки — 10 кви[т]ня, гарбузи — 10 кви[т]ня, кавуни і дині — 28 квітня.

Щоб вистигнути зовсім, та й інша городина потребує такого часу: картопля — 120 день, капуста — 120 день, цибуля — 135 день, горох — 130 день, огирки — 75 день, гарбузи — 160 день, кавуни — 135 день. Прикмети повної стиглості такі: картошка — зверху гиля посохне, капуста — туга стане, і стане верхне листя сохнути, цибуля — бадия посохне, горох — бадия посохне, огирки — стануть жовтіги, гарбузи — стане жовтіги, і огудина сохне, кавуни — блискучий зверху, і огудина стане жовта.

Які бувають хвороби. На картоплі — черви їдять, боротьба така: треба садити, як завидуться червяки, якусь іншу городину; на капусті — гусениця, боротьба така: гусеницю

збирають руками; на огирках — попільниця, боротьба не ведеться; на кавунах буває попільниця і червяк, боротьба ніяка не ведеться. Свиня не їсть квасолі, тому що після неї тошнота буває.

Пугала роблять такі: зроблять чучало вроді людини і потім поставлять на городі, роблять його з різної старої одежі.

Щоб підвищити врожай, пасанкують баклажани, капусту. І починають сапати городи з 1 травня, сапають від 3 до 5 разів. Промислове значіння у нас має картошк[а]. Для домашнього вжитку у нас найбільше садять картошку, капусту, огирки, баклажани.

Починають збирати городину [в] такі числа: картошку — 15 вересня, капусту — 12 жовтня, цибулю — 28 вересня, горох — 25 серпня, огирки — 20 серпня, гарбузи — 15 вересня, кавуни — 28 серпня.

Городина, щоб була гарної якості, повина бути така: капуста, щоб була туга головка, картопля повина бути чиста і на вигляд щоб була біла, цибуля — та, що росте у дудки і на колір біла.

Усю городину зимою зберігають в погрібі.

На городі більше працюють жінки, у нас не наймають робітників працювати на городах.

*Записав Яким Васильович Пурич
08.11.1929 р.*

*у с. Велика Кам'янка Ізюмської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 128–129 зв.)*

[Сівба]. В нашій місцевості ґрунт — суглинок. Хорма господарювання — трьохпілья, але січас, по постанові громади, пириходять на п'ятипілья. На ідця припадає $\frac{3}{4}$ десятини, раніш переділи були через 3 роки, а січас нима ніяких термінів, та[к] як іде землеустрій. Артїлі існують з 1923 року. Комун нима, агронома і аргопункта нима.

В нашій місцевості колись орали з осини пізно, а січас орють як можно раніш. Орють плугами, які купують в сільсько-господарському т-ві, більше в кредит. Діждавшє висни, як тільки можно зійти на рілю з скотиною, то спішать рілю розволочит бороною, а після розволіканя сіють сівалкою, а бува сіють і руками, ну, вже рідко цього буває, більше сіють сівалькаме. Сіялки [сівбу] звать «раня», «пізня» і «середня», считають ранню сівбу за найкращу.

Ще і досі єсть віруваня таке. На Благовіщеня (25 марта по старому [стилю]) зносять ріжне зерно в церкву й святять. Після свячену пшеницю чи то инше зерно всипають в те зерно, що сами перше сіють. Перед сіянкою очищають зерно, раніш — на решета, а січас більше чистять на треер. На десятину висівають восьм пудів пшениці і жита, проса — 1 пуд, вівса — 6 пуд, ячменю — 6 пуд. Гречки мало сіють у нас. Купованним зерном сіять считають ни можно, так там буди мішанина різного зерна.

В нашій місцевості через декілька років, по старому звичаю, зерно обмінюють, считають, як перейде зерно з одні землі на другу, то краще роди.

Гущина посіву робится так: як ідуть дощі, то сіють густіш, та земля не дуже вироблина, та рано і гарно виорано, а як висною дують вітри і суша, то сіють рідче. В послідне время стали сіяти в супрягу: спрягаються по одній коняці і роблят гуртом, бо часто двох коняк ніяк держати — ни хватає корму для зіми.

Під час сіянки зрослому робітникові платили один карбованець.

Часто перед сівбою роблять пробний посів. В ящеку одщитують сто (100) зернин, сіють, як зійде 85 штук, считають зерно гарне, а буває ще сходе 95 штук і рідко коли 100 штук.

Зерно сходе пшениці і жито, ячмінь, овесь при гарній вохкій і теплій погоді на п'ятий день, бува і раніш.

Як квітне хліб, то считають за найкращу погоду — вохка і тепла, і біз вітру. Термин квітниня — 2 ниділі. Термин поспіваня — 2 ниділі.

Так-же є звичаї святить посіви, али останні два роки ни святять. Термин святить хліб

найбільше на Юрія (23 апреля с. стіля), святят лани і скотину разом.

Породі відомі у нас такі: озиме пшениця, Українка і Юрьєвка, жито звать «скороспілка» і «пізне», яра пшениця місна, єсть Арновка, ячмін звать «двух рядний» і «пивний четирех рядний».

*Записав Дмитро Павлович Усенко
в с. Шопіно Белгородського району
Белгородської округи *
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 178–179 зв.)*

[Косовиця]. Система господарюваня у нас поширена трєхпильна. Сінокосу на кожний надил припадає по $\frac{1}{3}$ сажня, є 86 дисятин громадянського сінокосу. Маїться 2 агропункти, через ці пункти нам удалось в цім році повисити травосіяння на 12 відсотків і приобрести 2 сіножатки і 14 дискових борин для розбивки кочок.

Сінокосів у нас два: один — луговий, другий — ливадяний. Те сіно, що привезина з лугу, зветься «луговим», а те, що з ливади, — «ливадяним».

На наших сінокосах ростуть такі трави: клевір, осока, пірий, бурян, горобячий горох и др. Поширеного травосіяння немає. За найкраще сіно уважають клевірне. Найдешевша ціна у нашім місті [за] віз сіна — 8 карбованців, найдороща — 17 карб.

Косовица у нас починається у червню [...]. Коса для косовици повина бути гостра і щоб здорово дзвиніла. Коли розпочинають кос[и]ть, вибірають собі головного, що руководить усім порядком. Хлопці починають брать участь у косовиці з 16 річного возрасту. Косять і жінки, і дівчата, у яких нимає мужиків або є, та по роботах. Сіно сушать, тоді участь беруть особлево жінки, мужики починають брать участь уже в возовиці.

Сіно починають давать худобі після Покрови.

Сіно так же уважають з метовою обрядовою під Різдво і під Хрещення: коли кутью і узвар ставлять на сіно, і коли, кажуть, це сіно буде уносить дівчина, то вівці будуть приводити ягнушок, корова — телушку, кобыла — лошицю і

* Нині с. Шопіно — у межах кордонів РФ.

так ін. худоба, а коли хлопець, то навпаки, вівці — баранів, корова — бечка, кобыла — лошака, свиня — кабанів і ін. худоба так же.

Коли кончається косовиця, починають гулять. Для косовиці треба було багато грошей, для чого ходять особлево на заробітки або позичають, а після оддають, а буває, що не вийде з якого дому косарь, то приходиться пла[ти]ть два карб. (2 карб.) за день, і хоч наймають косаря.

І тут велика різниця в косовиці по колективах і так: в колективах немає різних обрядів, присутствує агрономія, косять сіножатками і др. різниці.

*Записав Петро Васильович Терновий
на хуторі Норцівка Савинського району
Ізюмської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 82 а — 82 а зв.)*

Відомости про народне землемірство.

Межі володін у нас визначають на садибі тін або забор, на полі — копають яму на межі. Міряють у нас мірами — сажні та аршини, десятину у [нас] вимірять так: довжини 80 сажень, ширини 30 сажень або довжини 100 сажень, а ширини 24 саж.

Виміряють у нас поле так: обмірюють кругом землю, з якого боку скільки сажень, і тоді помнижають, і узнають, скільки там квадратних сажень. Коло вимірюють так, що вимірюють скільки в один край сажень і в другий, і тоді розділяють пополам обое сторони, і які получаються цифри, то тоді помножають одна на одну і получится кількість квадратів у землі, яку міряють.

*Записав Кость Трохимович Махиня
в с. Попівка Червоноградського району
Полтавської округи *
від Самсона Василювича Смородського
і Трохима Калиновича Юрченка
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 830, арк. 23—25)*

[Бджільництво]. Про виставляння і переставляння пасіки. Виставляють пасіку на Теплого Олексія. Коли погода стоїт вцей ден ще холодна, то місто для кожного вуліка під-

копують і обгортають кругом землею, щоб вода немогла підійти, і на землі підстилають яку не цінну и теплу тряпку, і вічко, коли погода стане бити прямо внего, то чим небуд затикають, а коли погода переламується, тоді упьеть откривають пасіку. Вибирають місто ставляти таке, щоб близько небуло залізниці а[бо] шосейного шляху, або якого підприємства, от якогоб получався б стогін і дрозання землі, бо це ім мішає — тихій і мирній, і спокійній житні, це все мішає оплодотворенію приготовлених зародків і мішає бережному доглядові за ними, і часто від цего получаються обриви важких, медом налитих щільників. Вибирають таке місто, щоб було не у затишку і не далеко от лугу, садів, огородів і вообщє от таких міст, де багато буде цвітків. У затишку неможно ставити, через те що коли буде жарко, то воскобоїнки тіря свою силу прочності: от сонця розігрівается — получаються обриви важких щільників. Далекот вище указаних міст ставляти неможна, через те що коли розойдуться бчжолы по роботі, і заста їх несприятлива погода, на приклад буря, дощ, то їм трудно вертатися назад додому, і багато їх втаких случаях гибне. Коли бувають які неудобства із пасікою, то приходиться часто її переставляти на нове місто. Переставляють пасіку тики в хорошу погоду, тоді коли є надія, що всі бчжолы дома, і обовязково тіке вечером, об[в]язують хорошенько вуліка і осторожно переносять або і перевозят, тіке дуже тихо і не перекидають вуліка боком або горою вниз — це щоб не причинити вреда, щоб не пообривалис щільники, і коли поставлят на новому місті, то обявзательно треба перед вічком кожного вуліка поставити шонебудь, хоч дощечку. Це для того, щоб дати бчжолом поняти, що вони уже на новому місті, от коли нічого не ставляти, то бчжолы по старому своему обичаю вилити из вуліка і политит за бричою, а коли вернецца із бричою додому, то вони потрапи на старе місто пасіки і таким образом заблуде і погибне. А коли перед вічком буде який небуд предмет, то вони, вилитівши із вуліка, заміте шото таке коло свого дому ненормальне і почена оглядати, вчом справа, поки аже неубідится втому,

* Нині — Красноградський район Харківської області.

шо це її дом уже на новому місті, і тоді вона почена уже ізследовуват местност і за бричою іде уже не так далеко, щоб не заблудити.

А от для того, щоб узнати, чи скоро буде вилітати із вуліка рій, то утром виходят і слухают коло підмічених вуліків, і коли там рій уже готовится до вилету, то матка того роя пишчит безпереривно, і ото втої ден пасичнику приходится уже глядіти того вуліка. І коли бчжолы почнут роїтис та вилітати, то пасічник станове у пасіци віху, намочену водою, для того щоб на цю віху сідав виходяцій рій. Це тоді, коли цей рій не перейде добровільно у пустий вулік, заранше для цього приготовлений — посвяченою орданскою водою побризканий всередині, і поставлений протів вічки старого вуліка блезенько, і положено коротеньку дощечку із вічка старого вуліка у вічко нового вуліка. І по оцій дощечці бчжолы і перелазять у пустий вулік, а если їм шос не понаравится вновому вуліку, то вони тоди піднімаються ввоздух, в цей мент пасичник все время сидит коло вуліків і наболюда за виходом матки із старого вуліка, і от коли вона вийде, то він її старається направити уновий вулік і береже, щоб вона не виходила обратно, а коли не удасться її направити у новий вулік або вберегти, шо вона підніметься ввоздух, тоді пасічник умоча віхот із трави уцеберку із водою і бризка по літаючих бчжолах до тих пор, поки вони не сядут на ізроблену із трави і помочену водою віху, яку він заранше виставив. Коли вони сядут на віху, він їх старається більше обмочити водою і обережно отрусое в новий вулік, і коли отруси, то під вулік станови чистої води і меду, а коли меду нема, то паводи хоч із сахарю крутого раствору, цебто на перши дні їхнего житія їсти й пити, поки вони устроюются і придбают для себе.

Коли захочется пасічнику, щоб унего були бчжолы старі, багатосемейні, то він утром рано наболюда увуліку, чи скоро будут вилуплюваться молоді бчжолы і вилазити із своїх кубельць, і от коли скоро уже вони вилупляться, тоді легко помітити, де кубельце матки і де кубельця трутнів дармоїдів, то він їх ізнищує — ножем гострим ізріза їм голови, а остальне уже бжо-

лыми самими буде виброшено, і тоді уже із тії колодки рій nebude виходити, потому шо командний состав молодежи уже ізнищений, и вимолодняк залишається під керуванням старого правління (матки). І так коли вулік просторий, то роблят де кілька раз, шо ізбирают по декілько сімей під одно розпорядження, і коли уже пасічник бачи, шо внего уже пасіка досит сильна, хоч по кількості і не велика, то він тоді уже рескує направити свою пасіку у чужу, щоб его бчжолы там забрали мед. Це роблят так. Іде пасічник на огород до себе і по разних цвітках лове бчжолы, і от де кілька штук їх пійма, і тоді пуск[ає] їх у свій вулік, де е найбільша сила, і от вони тут починают брати готовий мед і носити додому, у свою пасіку, а ця пасіка почена оборонятися і не давати. І от коли завяжется между бжолы война, то починают менша сила відступати, а більша гнатися, гоняцца аж до їх додому і лізут у їхній вулік, і берут уже їхній мед, і таскают уже собі, а та сімья уже раз менша, то не всилі оборонитися, і таким чином терпи уже поражение і убитки, і тоді уцего пасичника кожний ден мед прибуває просто пудами, а у другого — валяються трупи бчжил хунтами, коли він прозіва цю роботу або не зна, чим оборонитис от такої напасти. А обороняются так. Коли на бчжил нападают другі, і вони не всилі оборонитися, то вони тоді із свого вуліка не виходят, а захищают свою матку, своїх дітей і т. п., то пасічник, замітивше це волнування бжил, прибира свою колодку із старого її міста стояня, а станове на нове, а туди станове новий пустий вулік, і вічко в якому зроблено так, як у ятірі тому, шо рибу ловлят, і протів вічка на обратній стіні вроблено дзеркало — це для того, коли бчжола улізе увулік, то вона уже назад не попада у вічко, а попада усе на те дзеркальце. І от коли їх налізе уже туди маса, то оце вічко виймається, а дірка закривається, і цей вулік зроблений так, як маслобойка — та, шо масло бьют, кріз кришку вуліка вставлена палюга, до якої прикреплено кружка такого, шо займи увес вулік, і оцей кружок піднятий угору, а коли бчжолы налізут, то цим кружком,

як транбовкою, і б'ють бжіл, і таким образом винищат усіх, що не зостанеться нічого. А другий спосіб це робиться так. На томуж самому місті, де стояв вулік із бчжолами, які не змогли оборонитис от оцих нападаюцих бчжіл, ставляють пустого вуліка, тіке уже у кришке роблять дірку, у яку вставляють очеретову трубочку, стакім росчетом, шоб та трубочка була такої висоти, шоб коли її накрити великою білою бутилкою, тошоб проход був вилазити бжолам із тії трубочки у бутилку. І от коли бчжола влізе увічко, то упустому цему вуліку темно, і зроблена їй пряма дорога от вічка прямо уту дірку, шо в кришці ізроблина, і вставлена трубочка, і бчжола лізе цією трубочкою вгору, де уже вилазе у бутилку, яка стоїт вверх дном на кришке вуліка і заключила всобі трубочку, поякій бчжולי вилазят, і тут у бутильці і залишаються на вічну погибель. А для того, шоб своїх бчжіл не пустити от на оцю погібел, то треба обовязково переставити на нове місце вулік таким порядком, як було сказано раньше.

І от буває так, шо сімья бчжіл возненавідят свою матку і унищожат її, тоді сімья бчжіл може перейти у другий вулік і там пристати жити, так для цєго пасічники перед виходом роя находят одну матку і берут її в бутилочку, от іменно для такого случаю. Коли колода бчжил останеться без матки, тоді оцю в бутилоці матку впускают туди, і вона там приймає на себе командування тії сімьи, і встановлює тим нужний порядок.

І на Водохрещі старається кожен пасічник набрати первим орданскої води, цєбто для того, шоб его пасіка була першою і шоб несла бчжола мед так, як люде із ордана несут свячену воду.

*Записав Леонід Іванович Ткаченко
в с. Комарівка Ізюмського району
Ізюмської округи
від М. Я. Сильченка
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 92)*

[Голубівництво]. Старі голубятники радять. Коли розводити голубів, то підти на Великдень у церкву, і коли піп скаже первий раз «Христос-воскрес», то одрізати невеликий

кусок тії бичови, шо дзвонять, і поприв'язувати гнізда голубам, то з цього гнізда уже не политять голуби, аще й чужі поприлітають.

КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ

*Записав Сергій Правицький
у Харківській округі
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 95 зв.)*

Багата кутя. У нас цей вечір зветься «Багатий свят вечір». Готують кутю, узвар, пісний борщ. Кладуть сіно, на сіно кладуть кутю, пироги, в кутю встромлюють хрест. Перед кутею кудкудакують, для того, шоб неслися кури. Спершу їдять пироги, потім рибу, потім кутю з узваром.

Закликають Мороза й приказують: «Морозе, йди до нас вечеряти та не поморозь кавунів, гарбузів» (і т. и.). Нічого не загадують. Коли за вечерею хто небудь чхне або подавиться, то батько повинен тому шо небудь подарувати. В нас сокира під стіл не клалась. Сіно, шо залишається, дають худобі, кладуть курям, шоб вивелись циплята. За вечерею згадують померлих, кажуть: «Царство Небесне померлим». На цю ніч худобі дають багато корму. Їжуносять хрещеному батькові, матері і бабі. Сходяться кумов'я і п'ють горілку. Молоді парубки, чи шо, в цей вечір ні куди не ходять, а сплять. До Нового року з хати не вимітають, а підмітають туди, де стоять ікони.

*Записав Василь Микитович Дранник
у м. Богодухові Богодухівського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 17 зв. — 18)*

На Різдво годин з 2-х до ранку ходят віршувати теж малі 6–14 років. Коли до родичів — ідут прямо в хату, а коли так до когось — просяться під вікном: «Тетю, пустіт віршувати». Пускають, віршують, дають їм бублички здебільшого, а буває пряники або цукерки. Віршують так (віршувати або пахолувати — се одно):

Дєва Марія Христа породила,
У ясла положила.
Сус Христос лежить,
Ввесь світ держить.

Анголи літають, весело співають,
Вас с празником поздаровляють.

Я маленькій пахолик,
Родився в вівторок,
У середу рано
Мене в школу дано.
Я незнаю ні «аз», ні «буки»,
Дайте мені копійчку в руки.

Я маленькій хлопчик,
Зліз на стовпчик,
У дудочку граю,
Христа забавляю.
Вас с празником поздаровляю.

*Записав Дмитро Павлович Усенко
14.01.1929 р.*

*в с. Шопіно Белгородського району
Белгородської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 143 зв.)*

Різдво. Цей день святкують. Кажуть, народився Ісус Христос. Силами кужуть [кажуть], у який день буде Різдво, в той день треба починати жнива, тоді, жажуть [кажуть], хвататиме хліба на цілий год.

Колядувать поченають з 5 годин вечера. Дівчата коледують дівчатам, а хлопці — хлопцям.

Маленькі хлопці співають, коли входять до господаря:

Коледын, коледин,
Я у батька один,
Коротенький кожушек,
Подай, бабо, пирожок.

Після служби в церкві співають колядки хлопці і дівчата. Різдва святкують три дні.

*Записав Сергій Правицький
у Харківській окрузі
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 96)*

Різдво. На першій день ходять хлопці і дорослі колядувати. Колядують хазяїнові, синові, але тільки не жінкам. Жінки колядувати ходять на другий день (26 грудня). У нас плуга неносять. Колядок у церкві не співають. Ходять з

зіркою (6-ти роговою). Носять зірку хлопці. Платять їм салом, хлібом, ковбасою, дають бутилку горілки та гроші. Співають пісень таких:

1. Рождіств[о] Твоє, Хрісте, Боже нас [наш],
Восія міра і свет разума,
Небо звезда служащая,
А со звездой чахуйся.
Тебе кланеємся, сонце правду,
І Тібе видим с висоти востока.
Господи, слава тебе!

2. Шедчие три царі
Ко Христу з дарами.
Где родил, пригласил,
Куда йдете распросил.
Отвечаем ми ему:
— Мы идем к рожденому.
— Ви к рожденому царю идите
И об мене возвестите.
Идет звезда чудна
С восток на полудна.
Над вертепом звезда восияла,
Христа, царя, обняла.
А мы звеселимся,
Перед царем змеримся,
Чтоб нас Бог, Бог звеселил
И от Ирода искупил.

Співають пісні ще про Христа, а на кінці — веселою про хазяїна і т. и.

Катаються на санках, б'ються навкулачки, катаються на конях. Зяті їдуть до тещі. Наряжаються як найкраще. Колядують 2-ва дні, а на 3-й — пропивають наколядоване. Святкують Різдво до Нового року. Варять кутю, хрен, пироги, а борщу не варять. Ялину вбирають під різдво не на двирі [надворі], а в хаті.

*Записав Семен Григорович Ружинський
30.07.1928 р.
на хуторі Паляничники Богодухівського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 147 зв. — 148)*

На **Миланки**, цеб то 31 Грудня, діти років 8—12 ходять щедрувати (вечером під вікна). Щедрівки такі:

Щедрик ведрик,
 Дайте вареник,
 Грудочку кашки,
 Кільце ковбаски,
 Вмочити в масло,
 Щоб було смашно.
 Дайте кишку,
 Я скину на вишку.
 Дайте ковбасу,
 Ато хату рознису.

Друга щедрівка:

Щедрівочка щедрувала,
 До віконця припадала,
 Що ти, тітко, наварила, напикла,
 Ниси його до вікна.

Третя:

Миланя ходила, васильки носила.
 Васильку, мій батьку, впусти мене в хатку.
 А я жито жала, чесній хрест держала,
 Золота кадильниця.
 Кайтеся, люди, чесний хрест ваш буди.

*Записав Петро Васильович Терновий
 20.05.1928 р.
 на хуторі Норцівка Савинського району
 Ізюмської округи
 (АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
 ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 67–67 зв.)*

На **Меланки** у нас щедрують так:
 Сів Ісус Христос та вечеряти.
 (Пріпев такий):
 Щедрий вечир, добрий вечир,
 Добрим людім на вес вечир.
 Прийшла к ньому та Божая Мати.
 (Пріпев).
 – Одай, синку, золоті ключі.
 (Пріпев).
 Сидай, синку, та вечеряти.
 (Пріпев).
 – Вечеряй, мамо, собі на здорова.
 (Пріпев).
 Правидні душі та одімкнути,
 А грешні та замкнути.
 (Пріпев).

*Записав Тимофій Дмитрович Таран 1928 р.
 у сл. Дворічна Куп'янської округи
 (АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
 ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 34–35 зв.)*

Меланка. В цей день гадають малі й старі. Беруть цибулю, ріжуть пополам і потім розділяють на скибочки. Всіх скибочок, щоб було 12 – 12 місяців нового року. Солять [ці скибочки цибулі] свяченою сіллю і на другий день, Новий рік, дивляться: де в скибочці багато води, то дощовий місяць, де нема – сухий.

Жінка бере 27 пшонин і 27 мачин і кладе на папір, накриває чашкою і на другий день дивиться, чи стало більше, чи менше: як більше, то довго житиме ще, а як зменшилось, то скоро вмере.

Ходять підслухати до кого іншого. Коли почує що гарне, то гарно весь рік і житиме, коли погане, то погано.

Ходять уночі слухати долю. Беруть хлібину й ідуть на Божий вугол, і слухають долю. Коли що почує, чи там коняка заірже, чи ще що, то тим весь рік і зацікавлятиметься.

Кидають через ворота дівчата чобіт і дивляться: куди ніском упаде, на ту сторону заміж іти.

Беруть чоботи і в один кладуть хліб, а в другий – пичину (цеб-то з печі глину), і кладуть на поріг, і беруть чобіт який попадає, і так до 3 раз. І як усі рази буде хліб, то буде гарно жити, а як всі рази пичина, то життя буде печене, цеб-то погане.

Падають на сніг і на ранок те місце дивляються: як воно побите хворостиною чи пометене віником, то чоловік битиме, а як таке, як і було перед тим, то жити буди гарно.

*Записав Семен Григорович Ружинський
 30.07.1928 р.
 на хуторі Паляничники Богодухівського району
 Харківської округи
 (АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
 ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 148–148 зв.)*

[Меланка]. Проти Нового року, цеб то вечером 31 грудня, визнають свою долю – ворожать. Одірвавши кусок паперу, запалюють, та коли бомажка згорить, держать перед комином, перед печчу, держачи позаді світло, і дивляться на віщо похожа тінь од спаленої бомажки на ко-

міні. Коли похожа на чоловіка на коні, то на війну в наступному році забирають, коли на труну, то вмреш і т. и.

Е балачки, що коли у пустій хаті просидиш проти Нового року, щоб то проти 1 січня, над дзеркалом, дивлячись в нього, цілу ніч, то будеш яким то волошебником, що ніби в дзеркалі різні страшні фігури будуть уздріватись, ніби й чорти там будуть, і пужарь, і стрілянина, і ще різні страховича, і коли їх перетерпиш, то значить будеш волошебником. А також балакають, що коли що задума[є]ш робити, то напиши його на папірці і положивши під голови під подушку проти Нового року, і коли та записка та те, що в ній написано, присниться, то ніби то воно й збудеться.

*Записав Андрій Османов 21.01.1929 р.
на хуторі Корсунове Валківського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 830, арк. 105 зв.)*

Утром протів Нового року хлопці такі, що маю 10, 11, 13 років, набирають у торби жита, пшениці, ячменю, гречки, проса і годин у 2 ночі ідуть посипати, і співають пісні такі:

Нащасця, наздоровя, нановій год,
Роди, Божи, жито, пшеницю, всяку пашницю.
Де впаде гілка — роди, Божи, жита мірка.
Де впаде колосок — роди, Боже, жита мішок.
Авполі, полі сам Бог походить,
Деву Марію за руку водив.
Дева Марія Бога просила:
— Роди, Божи, жито, пшеницю,
всяку пашницю,
Де впаде колосок — роди, Боже, жита мішок,
Де впаде гілка — роди, Боже, жита мірка.
Заце їм власники своїх хат дают грошій,
пирогів, бубліків, пряників і те инше.

*Записав Андрій Афанасійович Печериця
21.02.1929 р.
у с. Олександрівка Артємівської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 91 зв. — 92)*

Утром на **Новий рік** ходють діти (хлопці), а також й як де і мужики по хатах, співають і

посипають зерном (де зерно — помішано всього по троху). Співають так:

А в полі, в полі сам плужок ходив,
А за тим плужком сам Господь слівив,
Левою рукою за плужок держався,
Правою рукою зерно розкидав.
А Дева Марія обідать несе,
Обідать несе та все Бога просе:
— Ой Боже, Боже, зароди, Боже,
Жито, пшеницю, всяку пашницю,
З колоска — жменьку, з снопика — мірку,
А в полі — зерно, а в домі — добро.
Сею, вею, повіваю,
З Новим рокам поздоровляю.

*Записав Семен Григорович Ружинський
30.07.1928 р.
на хуторі Паляничники Богодухівського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 148)*

[Новий рік]. На 1-ше січня удосвіта хлопці, ті ж, що ходили виршувати, ходять посипати, набираюче в торби зерна мішаного фунтів по 5, і зайшовше в хату, посипають з піснею:

А в полі, в полі сам Господь ходив,
А Дева Марія Бога просила:
— Зароди, Боже, жито, пшеницю,
Взяку пашаницю.

Закінчення різні, бувають такі:

Сею, вею, повіваю,
С празником поздоровляю.

Або:

Посеїмо жито та складьом у копки,
Та вдаримо в гопки.
Хазяюшки много лет,
Хазяюшки много лет.
З празником, з Новим годом.

Друга посипальна пісня:

На щастя, на здоров'я,
Роди, Боже, жито, пшеницю,
Всяку пашаницю.
С празником, з Н[овим] годом.

Аб[о] закінчення:

В полі колосисто,
А в домі пирожисто.

*Записав Кость Трохимович Махinya
15.01.1929 р.
у с. Зачепилівка Зачепилівського району
Полтавської округи*
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 830, арк. 26 зв. — 27)*

Перед Крещенням — це ден пісний, скоромини нельзя їсти у цей ден. Готуют для вечері озвар і кутю і печут виликого пирога, а снідати і обідати нельзя, а можно тіки вечеряти, но вечера буває не вечером, а коли принесут от церкви свяченої води, приблизно буває пізнього обіду вечеряют. Так, перше наливають свяченої води вмиску, берут із[в]язане із василєк кропильце, і батько першій напьється цієї води, вкуси трошечки крейде і покропит себе цію водою на лобі, і тоді підходи мати пити свяченої води і куса крейду, і батко кропит матір полобі цію свяченою водою, потім підходят по старшенству все сімейство, пьют свячену воду і кусают крейду — це роблят для того, щоб коли випье человек святої води, то Бог ізжене із внутра чоловіка все не чисте і пошле ему благодат духа святого, дабы он его во всяких ділах умудрлял. А коли кусают крейду, то це впризнак того, щоб ніколи не постигали ніяки болез[ні], а щоб бути ситому, як земля сита, вона нас усих поє і корме, а кроплят по лобові впризнак того, щоб голова неболіла і щоб Господ посиалал нам добрі помишлення, які унас ісходят от голови. Потім кропит батко зараз ікони, потом обвертається, кропит двери, потом вліво і вправо. А старшій мужчина в семьї бере на тарильци положеного батком виликого пирога і крейду і пише зараз крест на пірогови, потім — на озварові, потом — на куті, потом — на діжі, потом — на іконах, потом — столе, на дверях, на окних, на печі, на всевозможной хатній утвари, коли кончут, виходят у сїни. Тут теж так роблят: батко кропит, а син чі хто другій, аби мужчина, бо жєнщині нельзя, ходи та пише крести по всему, із собою втарильці пероги носи, бо біз перога нельзя. І коли всю оселю окроплят і попишут крестами, тіке це вони обидва ходят біз

* Нині — Зачепилівський район Харківської області.

шапок, бо в шапках нельзя, після цього вход[я]т вхату, становлят пироги на стіл, і батько ножем его навхрест розризує, і сїдают за стіл вечеряти, і батко каже: «Морозе, Морозе, іди до нас вечеряти та не мороз нас, ні тілят, ні поросят, ні ягнят» і т. и. А коли повечеряют, то батко і каже: «Ну, тепер, кутя, далой спокутья, а озвар — на базар».

*Записав Андрій Афанасійович Печериця
21.02.1929 р.
у с. Олександрівка Артємівської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 92—93 зв.)*

[Голодна кутя]. По старому [стилю] 5/1 всі віруючи громадяни из утра не їдять нічого до 12 часов дня і в цей день варять кутю (де ця кутя звется «голодна»), де в 12 часов дня несуть до церкви святить воду, де піп посвяте воду, і громадяни несуть її додому. Коли приносять св. воду додому, то дома скріз, в дворі, в хаті і т. інше, пишуть хрести крейдою, а також кадят ладаном і бризкають свяченою водою скріз дома, а за тим, хто ходє бризка водою, носять великий пиріг (який пичуть [в] той день).

Коли це все зроблять, то всі віруючи молють-ся Богу і пють свячену воду, а потім починають їсти, «тільки в цей день не їдять скоромного».

Вечером починають їсти кутю. Коли їдять кутю, до [то] кличе хто небуть из старіших в вікно їсти Мороза, приказують так: «Мороз, Мороз, їди кутю до нас їсти. Коли не хочиш їти їсти, то не ходи до нас морозить делят [телят], ягнят, курчат, ягоди» (і т. інше). Де так кажуть три раза.

6/1 на **Хрещення**, коли буває на річки льот [лід], то на річки роблят ардань із льода, де из утра а[т]служуть в церкві, потім ідуть на річку святить воду. Коли посвятають воду, то кожень набєра собі в цеберку води в річки и несуть додому, де дома по троху кожен напет-ся, и починають їсти як в загалі.

Коли на річки льоду нема, то святять в ограді, де воду несуть святить из дома. Коли кончають святить воду, то пускають голубів и стріляють.

Крім цього, свячену воду наливають в будилки [пляшки] и ховають, поки виродиться ягня або теля і т. інш., то цій водою його брискають.

*Записав Кость Трохимович Махиня
15.01.1929 р.
у с. Зачепилівка Зачепилівського району
Полтавської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 830, арк. 27–27 зв.)*

На Крещення ідуть до церкви і вцеркві стоять, поки кончиться служба, а коли кончиться служба, то забирають свою посуду і ідуть на іордан, який заранше встроїний на рицци, — вирубують в лёду хрест, тільки так, щоб не наскріз був лед прорубаний, а щоб була вирубана канава, і втій канаві, вонаж крестообразна по всіх чотирех кінця[x], попробивато лёд наскріз і позатикано чопами деревяними, потом ізроблено із леду престола і штук скільке хрестів, і ці хрести по підкрашувані червоним буряковим квасом, і поставляно сосни, елки для краси, — і іде тут на ріцці, на лёду на цему, іордані, служеніє, народ стоїт без шапок, і із церкви до іордані ідуть теж без шапок. Служеніє іде торжественно, і коли батюшка стане провозглашати: «І Дух введе голубине, ізвестованіє словесе утверждєнія, явлейся, Христе Боже, і мір просвящєй, слави Тебе», — то принесеного голуба на іордан выпускають із рукава, і він летит, а охотники із ружьями вцей мент стріляють в воздух, цебто для того, щоб розігнати отих вовків, які тічкуют от Ганиного Зачатья, так оце аж тепер, як на іордані вистрелят, то ця тічка розбігається. А потом чопи витягають, і в канаві беруть воду.

*Записав Микола Костянтинович Невинний
на хуторі Семенів Яр Богодухівського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 830, арк. 69 зв. — 70 зв.)*

На другий день святкують Крещеніє, 6-го січня (19-го). Тоді святять воду в ріцці, всі попи, дяки з охристами, так як і перший раз, і збірається багато людей. Потім розходяться подомам. Дехто застається коло річки і вмивається цію водою, щоб красивий та здоровий

був, втираються, в кого є, красеньким платочком, щоб красивіший був. Свяченою водою кроплять іноді больных, мочать лоб, руки, ноги і т. інч. Кажуть, що коли налити цїї води в будилку і поставити, то вона не завоняється, стоятиме хоч годів і сто.

*Записав Антон Авксентійович Довгополий
26.11.1928 р.
у с. Довгеньке Дворічанського району
Куп'янської округи
від Євдокії Григорівни Довгополої (67 р.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 71)*

Коли стріляють на Водохрещення (6 січня ст. с.), то я не розумів нащо. Я запитав однієї старенької бабусі, нащо стріляють на Водохрещення. Її відповідь: «Шо ото стріляють на Водохрещення, то уше не даремно, синочок. Од шамих Заговін вовчиця тічкує, і жа нею біга по вісім вовків. Ця тічка з вовками біга по лісах, і кого з людей зустрінуть, то вони зразу порвуть. Так ця вовчиця води за собою вовків до самого Водохрещення, на Водохрещення, коли постріляють із ружжів, тоді вовчиця і вовки полякаються вистрилу і розбіжаться. Після Водохрещення вовчачих зграй не страшно». (Розказала Довгопола Дунька Григорівна, 67 років, місцева, неписьменна, хліборобка).

*Записав Кость Трохимович Махиня
15.01.1929 р.
у с. Зачепилівка Зачепилівського району
Полтавської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 830, арк. 27 зв.)*

Гадають дівчата у вечері перед Крещенням так: через ворота на вулицю чобіт кидають, і куди він впаде носком, туди прийдеця і заміж іти. Підходять до вікна до чужої хати тайкома і слухають: коли вхаті хто скаже «сядь», то значит замуж в цьому році не виходит, а коли скажуть «підди», то значит треба ізбиратися замуж, бо після Водосвятія прийдуть старости сватати. І коли лягають спати, то кладуть під подушку вголови грібінку, то присниться, шо чоловік буде її чесати.

*Записав Семен Соколов 27.04.1927 р.
у с. Мар'ївка Олексіївського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 192–195 зв.)*

Як до Виликодня готуються. Перша бабська, цеб-то жіноча, робота — помити гарно діжу і вичистити з неї все постов[е] кісто, після цього розводять кісто для паски. Б'ють у те кісто яйця, кладуть масло, сиплять сахарь. Потім пичуть паски, і щоб вони були високі, пичуть їх у кострулях. Чоловіча робота така: дістати водки, а коли грошій немає, то гоне самогон, а коли ні [з] щого гнати, то обходиться і біз того. Потім вимітають двори і вивозять гній, і взагалі очищають оселю.

Як споружають паску, коли нисуть святити, і що туди, крім неї, кладуть, і на віщо. Крім паски, туди кладуть сало, м'ясо, яйця, сіль, пшоно, мак, хрін, крейду. Треба сказати, що яйця кладуться біз парно, щоб ни було 10 шт, а щоб було 11 шт. А для чого це, то ніхто низнає, кажуть, що ни знає — це заведено, і нам його низнає. М'ясо, сало, яйця — для їжі, цеб-то розгівляться. Але треба сказати, що шкаралупи з свячених яець і кістки від мяса їх заставляють — це для ліків коровячого вімя. От на приклад, коли у корови опухне вімя, то треба запалити у чирипочку оті шкаралупи і піднести до вімя, і накурюєте, біз ніяких слів, потім, коли це ви вже зробили, цеб-то накурили, тоді треба взяти свячену кістку й давити нею вімя, й проробивше таку роботу тричі на всході сонця, вімя у корови справиться, цеб-то оттухне.

Сіль свячена — для ліків рогатої худоби від більма і жовнів. На приклад, коли у корови більмо на лівім оці, то треба тією сіллю засипати праве око, щоб получалося на проти, і такий спосіб, кажуть, що здорово допомагає.

Жовна. Коли у бика чи то корови буде на правім боці жовна, то треба ту сіль задувати, цеб-то засипати, у лівє вухо, теж щоб на проти, і кажуть, що жовна після того скоро пропаде.

Пшоно свячене. Це уживається для курчат (малих курят) — дають їм їсти, щоб їх ніхто низглазив, і щоб ни дохли, а добре росли. Оце і кінець діяльності пшоно.

Мак свячений. Це від відьми, от на приклад, єсть у діда Панаса корова, і він помічає, що у неї молока мало — це значить, що її відьма доє. То тоді дід бирє сверделице, той, що ним дірки виртять, й бере свою корову за правий ріг, і виртять у ньому дірочку, коли вже провиртів, бирє свячений мак і сипе у середину рога мак, і він там залишається на завжди. По тім бирє дід осикову палицю, робить кілочок й тим кілочком затикає ту дірочку. І коли таку роботу дід зробе, то він певний, що його корови відьма доїти ни буде.

А чому, ви скажете, а ось чому. Мак свячений уплотився у корову, а осиковий кілочок — перший ворог відьми й відганяє відьму. А може, ви скажете, чому ж дід сипав мак, коли відьма так здорово боїться отого кілочка, то дід вам скаже, що осиковий кілочок сам біз маку ни допоможе, а в купі з маком допомагає, бо мак справляє молошність корови, і колиб ви заткнули оту дірочку дубовим кілочком, то відьма дуба ни боїться, й вона б його витягла б з рога і забрала б свячений мак з рога, і поїла. Тоді б уже б дід нічимби своєї корови ни за[с]теріг від відьми, а благодаря отому осиковому кілочку, страшному ни відомо чого для відьми, і храниться в розі мак.

Крейда свячена у птахівництві дуже потрібна. От на приклад, у Остапа кури кепсько яйця нисуть, а то ще й до сусіди ідуть, тоді він бирє свячену крейду і робе модель, подібно до яйця, тоді він бирє те крийдяне яйце і кладе у гніздо на поклад, й от того дня кури стають нисучими і плодучими, й ни будуть швендяти по сусідах. Оце вам і ни велика мудрація, а користь чималенька.

Що буде з тією твариною, що з'їсть свячене. Коли це зість корова, кобила, курка, свиня і т. и., то ни буде їм нічого, а навпаки, ще получчає, а коли свяченого зість миша, то вона тоді вже більш ни буде мишою такою, як була, а стане литючою, цеб-то каржаном, — приростуть до неї крила, і буде тоді літати.

Як святють паску і другі продукти з нею, і що буває посвятивше. Коли до читають до христа, то у тойже, то у той же мент піп з півчою і весь люд з церкви виходять, повиртаюче наліво, роблять обход кругом церкви, де розташовані з спасками, і за третім разом начи-

нає кропити, цеб-то святити. То коли уже посявятят, то т[о]ді низивай, а то украдуть паску, а хоч обміняють. А для чого це робиться і хто це робе. Пириважно крадуть паски цигани, щоб їм щастило цілий рік красти, а також цигани і баришники обмінюють паски, щоб їм щастило цілий рік у міньбі, а крадуть більше ті люди, які займаються крадіжкою.

ВІРУВАННЯ, СВІТОГЛЯД

*Записав Петро Васильович Терновий
15.11.1928 р.
на хуторі Норцівка Савинського району
Ізюмської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 65–65 зв.)*

100 років у нас називають «вік». Високосний рік у нас селяни узнають по священному каліндарю, або святцях. Високосний рік у нас вважають нищасним, тому що 29 лютого Касьян дивиться на світ: і от як на що перше гляне, то те буде умирати або хворати, або буде ниврожай, як на землю гляне, і вообще високосний год вважають нищасним. Раніше рік починався 1 вересня, но ни ізвесно скільки год, як це було.

Час рахують так: від Нового року, Мясниці, Масляна, піст Великий, Мясниці, Петрівка, Мясниці, Спасівка, Мясниці, Пилипівка. Святки бувають у нас такі: Рожественські, Великодні і Трояцкі. Різдво і Новий рік узнають так: у який день будуть Заговіни на Пилипівку, у той день буде Різдво і Новий рік. Пилипівка всегда тягнется 6 ніділь. Петрівку вищитують, коли буде, так: від Великодня 8 ніділь до Питрівки, а кінчається Петрівка 29 липня. Виликій пість всегда буває 7 ніділь. Рухомі свята у нас вираховують так: у якого нибудь дядка е каліндар стариний церковний, і по йому і вищитують, а то буває там даже обозначено, у якому году коли буде який празник. За місяці у нас пояснюють так, що як у маї буде вінчатся, то увес вік буде маятця.

На молодика нізя сорочок прати, а то завидутся воші, нізя хату мазати, а то павуків буде багато у хаті, нізя дерево рубати на молодика,

а то червяки його поїдять. По осинни, у вересні, гарно хати мазати — у хаті буде цілу зіму сухо.

Час личать у нас більше тижнями. Про Місяц кажуть, шо на йому брат брата на вилах держе. День у нас починається, як тільки сонце зійде, а сщитають, кончається, як сонце заїде. Досвідки починаються, як тільки 2 раз півні проспівують, то тоді і устають у досвіта, приблизно 3 часа це буде.

Під п'ятницю як присниться сон, то він збудеться, а під останні дні як присниться, то ни збудеться.

Великі празники такі у нас: 1. Великдень; 2. Рожество; 3. Новий рік; 4. Крещеніє; 5. Стретеніє; 6. Благовіщеня; 7. Вознесеніє; 8. Троїця; 9. Успеніє; 10. Спаса; 11. Воздвиження; 12. Покрова; 13. Миколая (6 грудня); 14. Ведення (21 листопаду). Середні празники: 1. Іван Хреститель; 2. Трех Святых; 3. Сорок святых; 4. Теплий Аликсій; 5. Іванна Купала; 6. Петра; 7. Маковія; 8. Ілля; 9. Усекновеніє Глави Іоана; 10. Михайла. 11. Празнички моненькі: 1. Кузьма [і] Демян; 2. Митра; 3. Сави; 4. Варвари; 5. Свиридона; 6. Ганни Зачятіє. Празники починаються утром, а кінчаються вечером.

*Записав Іван Петрович Савченко
09.01.1929 р.
у с. Старий Мерчик Люботинського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 152–154 зв.)*

Про дні тижня.

Понеділок. Понеділок перший день тижня. Понеділок Жилавий — це[й] понеділок буває в піст на першій неділі, цебто 18 березня 1929 р. В цей день неможна робити важких работ. Їсти можна тільки хрін та гарячий хліб. Провідний понеділок — після Великодня, це випровадження цих свят. В цей понеділок піп виїзжає в села на кладбища співати молитви, а люди виносять на могилки паски та крашанки — поминать своїх померших, потім цю страву піп забирає собі.

Кажуть, понеділок — важкий день, в цей день неможна прясти, але є і такі роботи, що їх роблять в понеділок, ось напр., садять тикви, щоб більш родило.

Ще є такі вірування. Як жінка змиється 12 раз по понеділках, то помре її чоловік.

Вівторок. Вівторок гарний день для работ, особливо в цей день селяни завжди починають жнива; кажучи, що коли почнеш у вівторок, то збереш з десятини мішків сорок.

Середа. В середу неможна різати свиней, щоб черви сало не поїли. Неможна мити голову, бо корова буде давати мало молока.

Середі маюг ще особисті назви, ось як Права середа. В цей день садять люди огірки, щоб рівні були. В цей день із під курей неможна було брати яєць, бо коли попадуть ці яйця під наслідку, то з них ціплята будуть з двома головами. Середохрестна середа — це вже середа перед Великоднем. В цей день селяни дома печут хрести з муки і кладуть на стіл. В церкві виносять теж хрести, і співає батюшка пісні та молитви.

Четвер. Чистій четвер — це один із малих празників. В цей день молодь іде на стави купатися, щоб не було чистотки та інших хвороб. Дома теж підвечір цього дня всі миються, щоб бути чистими, бо кажуть, ноччу Бог перевіря всіх, хто чистий, а хто грязний, а потім записує і немитих в цей день, коли вони помрут, то ни попадуть в рай, а в пекло.

В четвер неможна снувати пряжу, кажуть, що коли є в батька син, то буде невдача в одружінні його.

П'ятниця. В цей день їсти можна тільки харч пісний. Буває Біла п'ятниця — це день, коли мажуть хати перед Святою неділлею. Є Страшна п'ятниця перед Великоднем, коли Ісус Христос був у цей день мертвий. Параскева П'ятниця — це є свято Параски в п'ятницю.

Прясти й прати білизну у п'ятницю неможна. Співати пісень та сміятися теж не можна, бо це є той день скорбі, коли був мертвий Ісус Христос. В рік треба знати 12 окремих п'ятниць, і з цих п'ятниць кожна має окремі властивості від тії чи иншої хвороби, тільки коли та особа витрімає всі требування цього дня п'ятниці.

Субота. Субота є послідній день тижня, а тому в цей день ніяких работ починати робить не слід, а коли і почати, то треба обов'язково скінчити.

Субота є: Хомина, Дмитрова, Кузьмина і Михайлова. В ці суботи люди повинні нести попам в церкву дань або жертву Богу. Субота Похвальна та Вербна — це суботи перед Великоднем, буває Великодна субота та Поминальна, в яку поминають своїх померлих. Діти, які родяться в суботу, то кажуть, йому буде послідне счастья в світі, як і субота послідній день втижні.

Неділя. В цей день воскрес Ісус Христос. Робити в неділю неможна нічого, тільки треба йти до церкви і молитись Богу, щоб він простив всі гріхи, які зібрались за цілий тиждень, а тому, коли йти до церкви, то неслід снідати, бо в такому разі, непомолившись Богу і поснідати, Бог не прощає гріхів.

*Записав Петро Васильович Терновий
на хуторі Норцівка Савинського району
Ізюмської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 80)*

[Повір'я про вогонь]. Плювати на огонь не можна, бо може напасти огник. Звичай хрестити огонь був. Огники на кладовищі означають, що то святі чоловік, і душа його буде в Царстві. Лічуть так: роспікають на огні ніжик і притуляють до того міста в людини, де болит, і так лічуть більше бешиху.

*Записав Дмитро Павлович Усенко
в с. Шопіно Белгородського району
Белгородської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 155–155 зв.)*

[Повір'я про вогонь]. Вогонь був созданий Богом чириз кільки время після создания землі. Коли Бог создав землю, то тоді на зе[м]лі було темно, то тоді Бог сказав: «Хай стане на землі сонце». І тоді коли робилось сонце, то остатки вогню остались на землі, і цей вогонь находився у якихто потяйних містах, де його найшли святі через скілько время.

При ньому, кажуть, нізя лаятись, так як в йому є ничиста сила, яка може зробити що то лихе. Отого що в н[ь]ому находиться якато сила, і те що вона може зробити що то лихе, вогонь треба шанувати. Коли ставлять на нього їжу,

то христять на те, щоб нислучилось несщастья, коли нисеш горяче або як вариться. Вогонь, кажуть, є на небі й під землею, і всередені землі. Зв'язок їх з вогнем зміним той, що той і другий созданий Богом, той і другий має ту чи іншу силу, і те, що всі вогні проізишли од одного вогня.

Вогонь вживається: на Купала — розкладають вогні і стребають через ніго, і навесілі — коли вивозять молоду, то на воротах розкладають вогонь і переїждяють через нього, потом унас вогонь іще потрібний, коли на Масляні увечері виїждяють на гору с санками, запалють по кулю соломи і плевуть з ним. Душа — це, кажуть, є вогонь, вона дає тепло тілу. Коли бу[в]ають огоньки на кладбищі, — це, кажуть, душі приходять до тіл.

Вогонь вживається на ліки: припалюють рани, заварюють соняшнеці і др. болезні.

*Записав Петро Васильович Терновий
на хуторі Норцівка Савинського району
Ізюмської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 81)*

[Повір'я про воду]. Плювають у воду не можна, воду вважають за святу. Святять воду на Маковія, на Праву середу, на Хрещення. Священу воду пют від хвороби, також кроплят скотину, як захворає.

*Записав Дмитро Павлович Усенко
в с. Шопіно Белгородського району
Белгородської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 154–154 зв.)*

[Повір'я про воду]. Воду, кажуть, создав колись Бог. Создав світ, то воді тоді в перве время не було, тоді Бог сказав: «Оділись вода од землі», — і вода оділил[а]сь од землі, і тут появились моря і океани.

А через те що вода, кажуть, создана Богом, в воду нізя плювати, бо, кажуть, грих, що як не будеш пошанувати її, то Бог може послати потоп, сушу.

Переказ про Всемирний потоп. Що, кажуть, до Всемирного потопу жили люди, і вони не ш[а]нували що до води, а так же і до Бога, і він послав ім потоп. Сей по[то]п був з того, що

40 суток ішов дощ, а один чоловік, який шанував Бога і воду, сего чоловіка Бог простив, він сказав йому: «Сроби ковчег, обмаж його смолою і возми туда попарі всякої тварі, щоб не перевести мені світ». Цей так і зробив, і коли почали всі топнуть, то цього чоловіка вода підняла на гору Арарат і там остановила. Вода, кажуть, є на небі і під землею, та вода, яка знаходиться на небі і під землею, називається «непочатою», так як її ніхто іще і не бачав.

Вода в дощі береться з теї води, яка знаходиться на небі, а вода, яка знаходиться в морях, колодязях, криницях та ставках, — та вода, кажуть, іде спід землі.

Унас святять воду на Хрещення, під Різдво, Праву сериду, Ягорія. У нас святу воду вживають од зглазу, живота, малірії і др. фороб. Коли купається на Івана Купала, то вода приносить здоровья і силу, ну, у наш[і] місцеві є люди, які купаються на Різдво. У воду кидають гроші, щоб, кажуть, так Бог хозяйство давав, як вода тиче.

*Записав Петро Васильович Терновий
на хуторі Норцівка Савинського району
Ізюмської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 82)*

[Повір'я про землю]. Називають «землею». Держиться земля на воді, у вирії, кажуть, птиця виводиться. Палкою бити по землі не можна, того що як шо скотеняка стане на те місто, то захворіє. Землю уважають за святу. Середина землі — в Єрусалимі. Як шо опухне, то доті [тоді], щоб стухло, прикладають мокрої землі. Як людина довго хворає і не вмирає, то тоді, щоб скоріше умерла, хвору кладуть на землю.

*Записав Дмитро Павлович Усенко
в с. Шопіно Белгородського району
Белгородської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 153–153 зв.)*

[Повір'я про землю]. Землю у нас називають «Матушка сира земля». Землю, кажуть, сотворив Бог в шість днів. Оттого время січас у нас, кажуть, считається тижді, так як Бог у неділлю одихав — семий день, так у нас і ви-

лось, і ведеться до настоящего время, що б д[н] ів працюють, а семей — одихають.

Земля держиться, кажуть, на які то підставці, що і наз[ивають] «вісю зімною». Земля, кажуть, має плескато-круглу форму, так як крогом [навколо] її, кажуть, крутиться Сонце. Вона, кажуть, деть далеко сходиться з небом. Землі, кажуть, уже около (7000) сими тисяч років. Земля почуває біль, коли її орють, тільки в неділю, от чого у нас нипашуть у неділю. Земля, кажуть, буває іменицею у послідні неділі проходящих років. Землю уважають за святу, так як вона створина Богом. Центр землі находиться [в] Європейські часті світа.

Земля уживається на різні ліки, наприклад, унас землю розколочують та п'ють, коли болить живіт, пиче жога и др. ліках, при цому замовляні кажуть 40 раз «Господи, помілуй нашу душу».

Кінець зимлі, кажуть, там, де вона сходиться з небом. Навколо Зимлі бувають другі землі, коли вони крутятся близько од[н]а коло др., то бувають землетруси. В середині Землі, кажуть, є пустота, там живуть ті люди, які померли, от коли люди[на] вмере, то її кладуть на землю, вона, кажуть, балака з стими людми, які живуть під землею.

*Записав Іван Петрович Савченко 1929 р.
у с. Старий Мерчик Люботинського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 150–151)*

Повір'я про Місяць. Взагалі погляд[и] в нашім селі на Місяць слідуєчі.

1. Ото, що видно на Місяці якісь чорні плями, то це, кажуть, колись в давні часи на один з великих праздників літнього часу жило багате сімейство, в якому було два брата. От один із цих братів пішов у клуню спати і ліг в сінові так, що його було не видно, а другий брат пішов через деякий час в ту клуню брати сіна конім. І от коли він наколов вильми сіно, де був той брат, і зразу підняв його в гору, мов жмут сіна, і ото ж від того часу вони появились на Місяцеві. А воно й справді, коли глянеш на ті плями, то й схоже, неначи дійсно чоловік чоловіка на чомусь держить.

На счот того, де взагалі взявся Місяць, то це відома річ, що від Бога.

А чому буває Місяць повній та частинами, то це, кажуть, так:

2. Коли Бог сотворив цей Місяць для людей, то нечистий розгнівався на Бога, що він посилає все людям, а йому — нічого, ото він і випрохав у Бога хоч половину Місяця собі. І коли прийде той час, що пора вже людів світить, а в їх, між инчим, термін установлений точно, то тоді нечистий і почне по троху випускати, а хоч відкривать Місяця, і коли зовсім відкриє, тоді знов починає по троху закривать, поки закрийє, і так увесь час користується [то] нечистий, то людність.

3. Коли буває, хто покаже на Місяць палцем, то кажуть, що він може засохнути, а для цього [щоб запобігти цьому] необхідно після показу палець покусати злехка в роті.

4. Коли собаки гавкають без діла, дивлячись вгору, то це теж маєтья особиста прикмета: кажуть, що буде в господарстві якась несчастя — пожежа або ще що инше.

С природнімі явищами Місяць звязаний таким чином.

5. Ото як бувають перші дні появилення місяця, то необхідно ждять дощу, аож навпаки, коли місяць начне зникати потроху, то теж на перші його дні зникання можливі дощ.

А чому це так, тому що, кажуть, коли нечистий почне відкривать, то гнівається на людей і починає пускати дощ, і навпаки, коли забирає, то з радощів і в нагороду людім теж пускає дощ.

Коли появляється місяць, то кажуть, що рослини нічю швидше ростуть, чим без місяця, а тому деякі старі баби, коли садять весною городину, то починають завжди, коли почне появлятися місяць.

*Записав А. С. Сафронов 09.05.1929 р.
у с. Богданівка Ізюмської округи
від Марії Сафронової (57 р.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 160–162 зв.)*

[Повір'я про Місяць]

1. Місяць — це бурлацке сонце, і створений для бурлаків, щоб освіщав ночью. Як місяць зійде, то кажуть «зійшло бурлацке сонце».

2. Плями на Місяці пояснюють, що брат брата на вилах держе. Кавиль Авиля заколов вилами, а Бог, щоб усі бачили, поставив їх на місяці.

3. В першій квартирі родяться діти щасливі. Хлопчики щасливі родяться в понеділок, вівторок. А як в середу та в четвер, то не щасливі. У п'ятницю, суботу родяться дівчата щасливі, а в неділю і четвер — не щасливі. В другу квартиру так само, як і в першу. Третя квартира — уся не щаслива. Четверта квартира не хороша тому, що люди, які народяться, скоро старіють, а так щаслива. Коли кажуть, що не щасливі діти, — «мабуть, в таку пленеду родився». Це пояснюють так: коли Ісус родився і лежав на голій землі, і як в той час родяться діти, то не щасливі, а коли Ісус лежав на ліжкові, то тоді родяться щасливі діти.

4. Як молодик родиться в низ пузом, то буде дощова (погода) квартира, а як простий, то погожий.

Полнолуніє. Як надутий місяць, то на бурю та на дощ; і та квартира — ненасна.

5. Можно робить [в] перву квартиру, другу і четверту, а в третю — незя. В цю квартиру не сіють і не садять, тому що в цю квартиру що посадять і посіють — черва виїсть.

6. Весілля починають в першу квартиру, другу і четверту, а в третій — не починають. Починають весілля з п'ятниці і до середи.

7. Як місяць красний, то на бурю, а як з під хмари вийде сребристий і зайде захмару, то на дощ.

8. Місяць допомагає в ліках. На молодика починають лічить (лікувати) і лічать на протязі місяця кожну квартиру три дні. Починають в п'ятницю і до понеділка. Другу, третю і четверту квартирі так само.

Виливають переполах дітям, шепчуть младенське. Як що переполах, то становлять на живіт миску з водою, а віск розтоплюють, і як віск розтопиться, його ллють в миску, та, хто вилива переполах, бере ніжик і в миску шіряє, і каже: «Переполах, переполаше, вийди, вступи із очей, із плечей, із нутри, з живота, з жил, з сугавів. Тут тобі не стояти, жовтої

кости не ломити, червоної крови не пити. Не вступиш — заколю й запорю», — а сама коле.

9. Хорому пускають кров в послідніх числах травня і в перших червня, значить, в послідній квартирі травня і в першій квартирі червня. Пускають кров, як ноги крутять. Пускають кров тільки тому, в кого багато крові.

10. Як зуби болять, то Місяць допомагає. В кого болить зуби, то як він побаче молодика, то з того не сходе й місця і читає назад Оченаш, тоді тричі плюне і піде, і тоді не болять зуби. А як хто не знає Оченаш, то кажуть так: «Молодик, молодиче, ти на морі купався і нам показався, не болять зуби в мертвого, дай бог, щоб і в мене не боліли».

*Записав Семен Соколов 27.04.1927 р.
у с. Мар'івка Олексіївського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 188 зв. — 189)*

Яку треба проробити роботу на прикі[н]ці масниці, щоб побачити під 11 (24) уночі відьму. Перша робота така. Коли ото загівляють у ниді[л]ю вечером, цебто під пониділок, варениками на Виликій піст, то лягаюче спати, візьміть 3 вареника, сир кусочок, кладете його за губу, і коли пириспавше ніч ви його ни ковтнули, бирите той сир і зашиваєте його у підштаники в пояс, й щоб він залишився у поясі цілий, аж до Виликоденої суботи. І коли ви підите до церкви наніч під 11 (24), то обовязково візьміть той сир, за вязавше його у хусточку. То ви тоді, стоявше у купі з іншими людьми, побачите всіх відьм, й на голові у кожної відьми буде стояти дійниця, цеб-то те відро, що коров доять, й ви тоді визнаєте по обличі своїх односельчан, хто саме відьма у вашому селі. А у кого такого сиру nebude, то той ни буде бачити і відьми.

*Записав Олександр Сергійович Чирков
27.09.1928 р.
у с. Колодязна Дворічанського району
Куп'янської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 191 а — 192 зв.)*

Як впізнати, де відьма. Для того, щоб бути певним і знати від кого оберегатись, що

це відьма, необхідно досконально знати ту людину. Це зробити можна просто. Під Великдень, коли ідете святити паску, то візьміть і станьте біля вихідних дверей церкви, і візьміться за замок той, що висить біля дверей, то й побачите, що коли діло буде доходити до христа, з церкви буде виходити людина (з жінок), і вона буде віднімати у вас замок із рук, і буде вас шкрубати поруках. Ото і відьма.

Потім коли ви помітили, що в вас відьма видоїла корову, і менше, і гірше стало молоко, для того, щоб узнати, хто це зробив, ви візьміть насипте на сковор[о]ду молока, поставте це молоко в піч, і як розогріється, обов'язково починайте мішати його віником, тим що з підлоги змітайте, і до вас у хату вскочє обов'язково жінка, і буде заглядати у піч. Ото і знайте, що відьма.

А ось найпростіший засіб виявлення відьм. Коли ідете по вулиці, і на колодах сидять декілька жінок, то ви, проходячи мимо них, візьміть посуňte одну свою руку у свій карман і стуліть там фігу. Обов'язково, коли між ними є відьма, вона вас вилає, зате що ви стулили фігу, хатяби і в кармані.

І послідній засіб. То коли ви на яку з сусідок думаєте, що вона відьма, и щоб запевнитись, придивіться, якою вона рукою доє корову: коли доє лівою, то то відьма.

Це все в масі до де якої міри займає належне місце і тіко помітно виживається серед молоді.

*Записав Василь Микитович Дранник
на хуторі Гарбузи Богодухівського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 27–27 зв.)*

Приміти. Коли першій сніг випаде у пісний день, то лежатиме до весни, а коли в скаронний, то розтане. (Цей рік сніг випав у середу).

Як на Покрову, так і всю зіму. (На Покрову було ясно і тепло — тепла зіма буде).

Луг шумить — на завирюху.

Собака качається по дорозі — на завирюху.

Горобці купаються в кориті — на завирюху, а коли літом, то на дощ.

Зоря горить на заході сонця — на вітер.

Кішка кохті чуває — на вітер.

*Записав В. М. Романенко 03.02.1929 р.
у Харківській окрузі
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 137–137 зв.)*

[Прикмети, що віщують смерть]. Коли у хазяйстві собака підриє яму під хату, кажут, обов'язково хтось у сім'ї умре. Коли собака вие — це теж ознака, що хтось умре, а особливо тоді, коли вие і униз голову; коли вие та голову угору, то це є на пожар. Коли хата суха та змокріє враз дуже — це ознака, що хтось у сім'ї умре. Коли печуть паски і коли внеї в середині буде пуста, то обов'язково, що хтось умре. Коли ставлять кутю на піч і наливають юшки, тоді кладут ложки, і чія перевернеться, той помре. Коли в людині очі дуже западуть — ознака, що скоро умре. Коли сич по кречить на хаті — ознака, що хтось умре, хочь пожар буде, якийсь не счасний случай буде. Ворони та кряки крякують над хатою, то значіт хтось із сім'ї ум[р]е.

*Записав Василь Микитович Дранник
08.11.1929 р.
у Богодухівському районі Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 44–44 зв.)*

I. Як хто має вмерти з близької родини, то сниться, ніби зуб випав і кров ішла, і біль відчуваєш.

2. Як із далеких, то зуб випадає, білу немає і крові немає.

3. Як зуб випаде і кров є, а білу немає, то вмере хтось такий, що не шкода буде.

II. Перед смертю близьких горобець або ластівка, чи инша птичка б'ється в вікно, у шибку.

III. Собака вие в землю і гребється — хтось умре.

IV. Коли щури гніздо мостят під хатою — хтось умре.

V. Сволок лущить — хтось умре.

VI. Діжа лущить — харчівник прибавиться.

VII. Дідові старому вчувається наодинці, що кличе покійна баба. Дід Бандик ходив по городу і почув голос баби Насці: «Михайле», — на другий день помер.

VIII. Покійника кладуть перед смерттю з ліжка на долівку — «Долу як додому», дають

страшну свічку в руки, і він умірає долі на соломі. Земля притягає, ле[г]ше дихати і спокійніш умірають.

ІХ. При трудних смертях грішників, відьом, лупирів (упирів), знахарів зривають стелину, щоб чорт з горіщи душу скоріш прийняв, бо його душа ні в вікно, ні в двері не вийде, бо вони хрещені.

*Записав Григорій Андрійович Снісар
у с. Рокитне Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 185)*

Селянські прикмети

1. Коли сич на якій небудь будівлі господаря кричить — буде в господаря нещастя.

2. Для того, щоб урок гарно вивчити, треба наніч під подушку вголову [під голову] класти книжку.

3. Для того, щоб курчата вилупились, треба, як побачиш уперше весною, як летять гуси, кинути верчик соломи, кажучи: «Гуси, гуси, нате вам гніздо, щоб усі вилупились на Різдво».

4. Коли хто вмере, треба на вікно ставити воду — душа прилітає пити.

5. Неможна віником бити ні людину, ні тварину, а то її короста нападе.

6. Без кори лозиною неможна бити тварини, а то здохне.

7. Коли кішка вмивається — будуть гості з того краю, з якого вона вмивається.

8. Неможна на стіл класти шапки або картуза хлопцям, а то не ласкава теща буде.

*Записав Антон Авксентійович Довгополий
09.12.1927 р.
у с. Довгеньке Дворічанського району
Куп'янської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 50–50 зв.)*

Коли привиде корова теля або вівця ягня, взагалі як що небудь народиться в господарстві, то не можна позичати з господарства нічого. Коли хто преходи і каже, позич, мовляв, отето, то господар вагається спочатку, чи давати, чи ні, адалі і каже: «Я сьогодні не позичу, черезте що у мене сьогодні народилося ново-

родження». Той, що позичати прий[шов], спочатку сорометься і каже: «Ну, як що так, то я ізвиняюся». Таким чином, не позичає. Черезте не позичає, що новорождениць, бо кажуть, як народиться що у господарст[в]і і комусь щось позичиш, то те новонароджени увесь свій вік буде позирати на той двір, кому було позичено, навіть буде тікати. До цих звичаїв є перекази.

Розказував Таран Василь Павлович, 74 роки. «Окотилася вівця в мене, Бог дав благополучно. Тойже день, що окотилася вівця, приходи Іван Лупа (Царств[о] Небесне помершому), нуда: “Позич тай позич долота, бо я сани роблю”, — він кажи. Я йому кажу: “В мене сьогодні новонароджени”. А він своє товче — “позич”. Ну, раз так, то позичу, взяв і позичив. Так шожви думаєти, те ягня так унього і пропало, поки і купив він, ато всь[о] унього ночує».

*Записав Антон Авксентійович Довгополий
05.11.1928 р.*

*у с. Довгеньке Дворічанського району
Куп'янської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 52)*

Коли начина будувати хату який громадянин, то тоді почина, як народиться новий місяць. Збудувавши нову хату, обмазавши і убравши совсім, треба пос[в]ятити. Святіння хат проходи таким чином. Кличуть попа, беруть із церкви ікони, несуть у ту хату, що думають святити, і в ній робиться молебень. У середині у хаті по стінах прибивають по квадратовій дощитись [дощечці], біля яких горять свічки подчас молебня. Кінчивши молебня, угощають батюшку і сами господарі обід скликають, і добри випивають, приказуючи: «Хай добре живеться у новій хаті». Дощичок тих не зривають, поки і хата зхорить.

*Записав Антон Авксентійович Довгополий
06.11.1928 р.*

*у с. Довгеньке Дворічанського району
Куп'янської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 54 зв.)*

Коли [хтось] надіває сорочку (рубашку) або свиту і випадково не надіни так як слід, а нави-

ворот. Надівши навиворот сорочку випадково, скидає, кидає додолю (на підлогу) і топче з усієї сили. Це нате топчуть сорочку, щоб ніхто не бив, бо є приказка «Як надіниш сорочку навиворот, то хтось битими, а щоб не бив, то скинь і потопчи, та сплюнь на неї тричі». Цю приказку виконують в зазначеному селі і січас.

*Записав Антон Авксентійович Довгополий
02.12.1928 р.*

*у с. Довгеньке Дворічанського району
Куп'янської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 74–74 зв.)*

1. Щоб пришити пуговицю до чого небудь, напрк. треба пришити до штанів пуговицю, але штанів не хочиться скидати. Як насобі пришити пуговицю, треба узяти щось у зуби, а як пришивати, а не брати в зуби нічого, то, кажуть, ум пришиєш. Щоб ума не пришити, то і бируть що небудь у зуби.

2. Як випаді зуб, то його кидають на горіщі хати. Кидаючи на горіщі, приказують: «Миш, миш, на тобі зуб костяний, а ти мені дай жилізний». Цю звичку виконують.

3. Неможна дивитися наніч у дзеркало — кажуть, відьма поцилує. Неможна чисто умиватися, а то сороки украдуть. Росою, кажуть, нільзя умиватися, ато гріх буде.

4. Коли здоровий вітер дме, то, кажуть, десь повісився чоловік. Літом коли мурав'ячи гніздо розорили, то, кажуть, буря буде.

Ці звички, вірування і січас провадяться.

*Записав Петро Васильович Терновий
19.03.1929 р.*

*на хуторі Норцівка Савинського району
Ізюмської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 68)*

Про кота. Тварина чиста, через що кота можна пускати. Як брати в сусіда кота, то треба заплатити шо нібудь, а то забіжить з дому. Кіт не тільки немовлятко може задушити, а й дорослу людину. Кіт через то може бути церкві, щоб там мишей ловити, а собака не може тому бути, шо визнають собаку за дуже брудну тварину.

*Записав Іван Петрович Савченко
26.10.1929 р.
у с. Добропілля Люботинського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 831, арк. 155–155 зв.)*

Про кота.

1. Коли котові повискубати вуси, то він не вловить миші, тому що не побачить.

2. В котові є нечиста сила, а тому коли кота розгнівають, то він завжди зробить якусь шкоду. Кажуть, коли прогнать з дому кота, то обов'язково буде пожежа. А коли його приласкати, то він вурчить і відганяє від господаря нечистих.

3. Коли кинуть з височини кота, то він не вб'ється, а стає завжди на ноги, тому що нечиста сила може літати.

4. Коли в господаря часто дохнуть коні, то це значить в його на горіщі лежить якийсь кіт або домовий. І ось треба господареві рано, досхід сонця, полізти на горіще і подивитись, то побаче, що біля бовдура лежить цей домовий якоїсь масті, чи білий, чорний, рижий, чи ще який, так ось тоді його не трогать, а тільки купити коней такої масті, як домовий, тоді не будуть дохнуть.

5. В кота очі, як у відьми.

6. На дерев'яній підлозі кіт ніколи не [нерозбірливо. — Ред.].

7. Коли кіт на який бік дивиться і морду вмиває лапою, то з того краю будуть гості. Коли лапа холодна, то гості близькі, коли гаряча, то далекі.

8. Як кіт шкрябає кігтями по дереві, то буде йти сніг.

9. Як що кіт взимку лижить долі посеред хати, то буде тепло. А коли в літку на печі, то буде холодно.

10. Хвіст котові відтинать не можна, бо тоді не злізить на дерево, коли наганяє собака.

*Записав Антон Авксентійович Довгополий
на хуторі Довгеньке Дворічанського району
Куп'янської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 72–72 зв.)*

Жити, як зозуля скаже.

В хуторі Довгенькому Дворічанського району Куп'янської округи є такі поговірки та звички.

Весною, коли птиця летить із ірію, то кажуть, ракша — сама послідня, і вона з собою бере і ключі — замакає той рай, де птиці зимувалися. Вони сами ранніше і від нас литить — відчиняє рай птичачій. Коли почуєш спирва зозулю, то спрашують, скільки год жити. Як що у той мент є гроші у кармані, то кидають зозулі, і в того цілий рік будуть гроші. Кому ж зозуля закує в перше, і немає грошей у того, то в нього цілий рік nebude.

Коли гуси дикі литять із ірію, то як уздриш перший ключ, кидають соломи угору, приказуючи: «Нати вам, гусинята, соломки, щоб і у нас такі гусята волохаті та чубаті і літали так, як ви». Ту солону тоді підсипають під свійських гусей. Як просо сіють висною, то дивляться, по скільки журавлів літають по полю: як що по два, то по два і снопи носити, як по три, то под [по] три і снопи носити і так далі. Як що синиця надвечир кричить якого небудь дня, то кажуть, холод буди. Зимою як граки сідають на виршочках дерев, то віхоль буде, а як що понизу сідають, по тинах, — то тепло. Як півень заспіває до обід на порозі, то гості будуть. Коли куриця співає у господарстві, то кажуть, на худо, її січажжи різуть. Такі вірування в зазначеному хуторі є ще.

*Записав Петро Васильович Терновий
20.06.1930 р.
на хуторі Норцівка Савинського району
Ізюмської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 79–79 зв.)*

Про осіку. З осіки хату будувати можна. Як що відьма дое корову, то тоді, щоб відьма не доїла корови, то провірчують у розі корови дірочку і туди забивають осиковий кілок, і тоді відьма уже не дое корову. І на Зелені свята ставлять на загороді, де корова або скотина, осикову вітку, і тоді відьма побоїться йти в загороду до скотини. А як дитина мала перелякалася, тоді вивірчують у хаті у дверному влутку в глухому кутку дірку і туди забивають осиковий кілок з тії осіки, що була зрубана на Зелені свята, і тоді дитина перестане хворати. Взагалі осіку вважають за дуже корисне

дерево. Легенда така є. Як Ісуса Христа шукали, щоб роспяти, то він заховався за осіку. І як йшли шукати, то осіка зашелестіла, і вони тоді узнали, що він за осікою, і тоді почала щитатися осіка проклятим деревом.

*Записав Василь Микитович Дранник
у м. Богодухові Богодухівського району
Харківської округи
від Варвари Василівни Ворожбитової
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 19)*

Про вихор. Вихор — це нечиста сила в повітрі, як дух носить. Коли кого підвіє, то тяжко можна захворіти. От коли баба шепче бишиху, уроки, від бешеної собаки, то вона все зганяє на вітер, а воно купчиться у вітрові, і як нечиста сила розлютується, то тоді піднімається вихор, підвіє кого — той хворіють. Пошесть така як на скотину, так і на людину [...]

Коли взяти і посвятити на Великдень ніж, такий що ще нічого не різав, новий, і дома різати ним тільки свячене — сало, паску, ковбасу, а потім заховати. На слідуєчій рік теж, і так під ряд сім років, тоді як тільки кинеш ніж у вихор, так і поразити нечистого — «ніж буде у крові». Купувати ножа нетреба, бо він уже пробуваний, а треба робити в кузні самому.

*Записав Антон Авксентійович Довгополий
12.11.1928 р.
у с. Довгеньке Дворічанського району
Куп'янської округи
від Одокіма Хом'яка (49 р.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 66)*

Вихор — то є лукавий. Та гадюка, яка виростає в лісі, і її не вздрить людське око, вона пириходи у лукавого і біга вихром поземлі. Коли вихор біжить подорозі, і увас є ніж, то ви оббіжить тричі цей вихор і киньте ніж усередину, то як вихор пробіжить, ви побачити кров край кінця ножа, це значить, ви зарижити самого лукавого. Можна глянути на вихор крізь правий рукав одижини, то ви уздрете самого лукавого. Коли біжить вихор, то треба обов'язково христитися, бо він може і вас схватити.

НАРОДНА МЕДИЦИНА

Записав Леонід Іванович Ткаченко
у с. Комарівка Ізюмського району
Ізюмської округи
від Г. Я. Ткаченко
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 832, арк. 92)

Народне лікування від лихорадки (малярія).

1. Варять молоді дубці однолітки і бузу (сірені), настоюються, і їх п'ють від лихорадки.

2. Коли лихорадка неброса, то[д]ї лякають ту людину, в якій лихорадка, — обливають водою, щоб вона не бачила, і багато інших лякань.

3. Коли лихорадка трусе, то купаються.

4. Людина, яку трусе лихорадка, чіпля до шиї ремезове гніздо і носе до того часу, поки лихорадка бросе.

5. Чіпляють до шиї кажана засушиного, теж носять, поки лихорадка бросе.

6. Коли лихорадка, то людина, в якій лихорадка, виносять на перехресні дороги. Роблять це так: бирут горщик, кладуть що нібудь, щоб їсти (мед), виносять ноччу на перехресну дорогу. Це треба робити, не оглядавши, і щоб нікого не зострівав і не розмовляв.

7. Є ще — спалюють. Роблять це так: збирають по перехресних дорогах колоски та селому, які лижать на вхрист, і потім у пічі спалюють.

Записав Василь Микитович Дранник
10.11.1926 р.
у м. Богодухові Богодухівського району
Харківської округи
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 827, арк. 15–15 зв.)

Народні заговори. Мною записані від одного дядька, 50 приблизно років, який пошти цьому не йме віри, алеж держить усі заговори, котрих знає до 20 шт., в таємниці і перепрохував мене, щоб я неписав, від кого це записано.

Шептання від більма. Іде чоловік, чоловік білий, на білому коні і біла зброя. За ним біжить три пси: один пес білий, другий пес чорний і третій пес червоний. Червоний пес кров злизує, білий пес більмо здійсмає, і чорний пес чоловічка вставляє. (Молитва «Святий Боже, Св. Креп.» и т. д.).

Другим разом, инчим часом. Іде чоловік, чоловік чорний, на чорному коні і чорна зброя. За ним біжит три пси. Один пес білий, другий пес чорний, а третій пес червоний. Червоний пес кров злизує, білий пес більмо здійсмає, і чорний пес чоловічка вставляє. («Св. Боже, Св. Кр.» 3 рази).

Третім разом, инчим часом. Іде чоловік, чоловік червоний, кінь червоний і зброя червона. За ним біжить три пси. Один пес білий, другий пес чорний и третій пес червоний. Червоний пес кров злизує, білий пес більмо здійсмає, і чорний пес чоловічка вставляє. («Чоловічок» — зрачок). «Святий Боже, Св. Креп.» 3 рази.

Потім позіхає, спльовує, і шептання закінчилось.